

KAKO KVARIMO JEZIK

Profesor Oštir nam je pri svojih seminarskih urah, lahko rečem, dan na dan ponavljal nekatera osnovna dognanja. Mislim, da ravna tako še danes. Kako preprosto je bilo to učenje. Da pa je bilo pedagoško imenitno, da je profesor predobro vedel, kolikokrat je treba neko spoznanje povedati, če naj postane živo in domače, to je občutil človek šele takrat, kadar se je sam pred njegovo tablo lotil razlage tistih dveh, treh besed, za katere je porabil celi dve uri. Takrat je videl, da gre nauk rad mimo, da ga slišiš, pa ga vendar ne nosiš v sebi. In za to, da si ga vtisneš, je prav, če se večkrat srečaš z njim.

Pred leti sem obdolžil učiteljice, ki da kvarijo jezik, ker popravljajo domači govor, tudi kjer ga ni treba, za njimi pa korektorje in seveda časnikarje. Po skušnjah bi ta spisec lahko lepo razširil. Slavisti na šolah zvrčajo marsikdaj krivdo za slab jezik na zgodovinarje, ker zanašajo med mladino res dosti aktivističnega neživega besedišča in že zdavnaj obsojene napake. Niso pa zgodovinarji edini, ki kažejo pogosto premalo skrbi za domačo besedo — in zakaj ne bi padlo nekaj očitkov tudi po nas slavistih in zraven po tistih, ki pišejo in bi morali dajati zgled dobre slovenščine, pa je vendar dostikrat ne znajo in širijo zato pohujšanje. Koliko jih je, ki bi se bili poglobili v Breznikovo knjigo o jeziku naših pisateljev in časnikarjev in bi se ob nji zamislili, kako se je pačil in kako se še pači naš jezik? Ali sploh moreš mimo te šole, če hočeš vedeti, kaj je pravzaprav naše, in da se ti izbistri, koliko čudne navlake se drži včasih našega govorjenja in pisanja.

Breznik je dobro krstil eno izmed nezdravih nagnjenj v našem izobraženem jeziku za romantiko. To je prizadevanje, da se domača beseda zamenja za prevzeto, ki se zdi bolj imenitna. Seveda je bilo v tem tudi pomanjkanje moške narodne zavesti, večkrat dobršna mera malodušnosti, ki se je reševala z nezrelim navdušenjem za slovanstvo. Zato smo zmedeno grabili besede od sorodnikov in mislili, da se jim bližamo in da se sami krepimo. Na poti v meščanstvo, do katerega še zlepa nismo mogli dozoreti, smo najbrž takega potrdila potrebovali. Ta nezrelost, ki se mora povzdigovati in se zato odeva s tujo imenitnostjo, se nas drži še zmerom. Zdaj ni samo šola, ki izbija otroku branje in ga uči »čitanja«, to opravljajo danes že prej v družinah.

Svoj čas sem se zadel ob oblike »dvigniti«, »dvigati« in kar je od tod izpeljano, ker so umetne in nimajo nobene opore v našem ljudstvu in torej tudi ne nobene pravice v naši pisavi. Zadnjič se je še Janez Gradišnik dvakrat obregnil obnje in pokazal, v kakšnih neživih, šablonskih zvezah jih rabimo. Ž njimi se nismo še za las ne približali recimo Hrvatom, nekaj malega daljnim Rusom, še največ morda častitljivim starim Slovanom, kar nam pa tako nič ne pomaga. In vendar jih pusti SP, jih bereš v programatičnem članku JiS in lahko skoraj z lučjo iščeš človeka, ki ti piše še po naše vzdigniti. V otroka pred šolo so se že zalezle. V radiu poslušaj, kako pravi »jager« svoja junaštva in to seveda

v narečju, ampak »pušo« ti vendarle »dvigne«. Kako ne, ko pa ti morajo slabi zgledi na vseh koncih in krajih pokvariti čut za stvarnost in naravnost. Ob maturi sem prebral nad trideset nalog in ni je bilo, kjer bi bil srečal domačo obliko. Še to je manjkalo, da bi tisti edini, ki je zapisal, da so nekoga povzdignili, analogno še tega »podvignil«. In vendar so bili ti fantje in dekleta skoraj do zadnjega z dežele, kjer doma samo vzdigujejo. V šoli te tega pošteno odvadijo, zakaj naše oblike navadno ne čuješ ne pri slavistu in še manj pri drugih profesorjih, pa naj so tudi doma z dežele. Da bi se kdo vsaj včasih spozabil in rekel po naše, da bo prvega potegnil ali vzel plačo, da bo vzel v banki denar, na pošti pismo, v uradu odlok ali kaj takega. Ne, za vse to ti streže tukaj in drugod tudi po pomenu tuji »dvignil«. Vem, ne bo jih malo, ki se bojo najmanj tukaj zataknil, ker ne bojo vedeli, kaj naj napravijo z »dvigi« in z vsem, kar smo podobnega naklepali, kakor da bi se to ne dalo povedati po domače.

Kakšnih sto let bo, še nekaj več, odkar so se začele take tujke vrvati v pisanje in ga počasi skoraj do kraja okužile. Kdo je prvi zapisal te umetne oblike, je res zanimivo. Prijatelj Vodušek mi je pokazal na Kopitarja in tudi povedal, kako jih je Kopitar rabil. Velikemu Slovencu je v slovnici šlo za to, da ob ruskem glagolu pokaže posebno rabo in pomen našega, pa je našega hote porusil, da ga je postavil zraven ruskega in ju primerjal, po dolgi razlagi (zgledi sami so tam povečini vendarle ljudski) pa je na strani 315 izrečno poudaril, da ta oblika ni naša, ampak ad hoc skonstruirana: Ich habe in dieser Auseinandersetzung die russisirenden Formen dvigam und dvignem (wofür unser Dialekt eigentlich die zusammengesetzten vsdigam und vsdignem gebraucht) des leichtern Vergleichs wegen angenommen. Kopitar ni mogel misliti, da s tem umetnim zgledom zapeljuje na krivo pot. Od njega ga je prevzel Metelko (ne pa Dajnko in Murko), ga obračal na nekaj straneh, pa že brez slovenskih zgledov, nazadnje pa ne prav kritično pripomnil (stran 131): dvigam, wofür man in Oberkrain lieber in der Zusammensetzung und mit Elidirung des v oder d zdvigam, vzdigam, auch vzigam und in der perfectiven Bedeutung zdvignem, vzdignem und vzignem sagt. Kakšen vpliv je imela Metelkova šola, ni treba praviti. To kaže na priliko tudi »solnce«, ki smo mu šele z Župančičem, in to s kakšnimi težavami, vrnili naše lice.

V starih časih se je le redko zgodilo, da je kdo dejal, češ da bo reč razmislil ali razmišljal, ker so jo na splošno le premislili, premišljevali ali včasih tudi premišljali. To slišiš še danes, bereš pa skoraj ne. Prav tako je videti, da bo »razgovor« skoraj zadušil naš stari pogovor, pa čeprav se ljudje še zmerom dosti pogovarjajo. Ali za tisk je treba to najbrž bolj imenitno povedati, če nismo že tako daleč, da smo na svoje že pozabili. Morda bo kdo ugovarjal, da ima recimo »razgovor« že nov pomen, čeprav je pogovor navsezadnje pogovor, pa naj se menijo preprosti ljudje ali pa politiki. V JiS je bilo vnovič razloženo, kako zamenjujejo srboritost za tujo »razboritost«. Po skušnjah bi dodal, da jih ni še toliko ne, kolikor je prstov na eni sami roki, takih, ki besedo pišejo, pa bi se zavedali, da je hrvaška in da ima tam čisto drugačen pomen. Taka nemo-goča cepljenka je na priliko »neumoren«, posebno še, če bereš, kako

se je ta in ta besedni umetnik »neumorno« trudil za čisto slovenščino. Še bolj nemarno je, če zaide v poezijo, kakor je v Menartov prevod iz Verhaerna:

na *neumorni* klic razumske sile
spet vstajajo od dneva obsijani.

Podobno žalostno in smešno hkrati je bilo, ko je nekdo nabral zraven večjih tudi nekaj takih napak, ki je vprašanje, če so napake, in jih »smatral« za velike grehe, sam pa ni videl, da je tukaj storil naglavnega. Seveda ga ni mogel šteti za greh, saj ni vedel zanj. Prav toliko je vreden tuji »motriti«.

Ni treba, da bi govoril, kako danes zlepa ne bereš, da bi kdo zidal, stavil ali postavljaj hišo ali tovarno. Včasih so zidali tudi železnico, pri Jenku zida drobna mravlja varno si mravljišče, pri Zarniku pa je na primer celo telo lepo zidano, kar bi se drugim narodom ne zdelo čisto nič čudno. Nam danes pa — zakaj pri nas se samo »gradi«. Radio dan na dan in še po večkrat na dan oznanja, kakšno bo vreme v teh ali onih »predelih«, in najbrž jim še na misel ne pride, da bi kdaj za spremembo to povedali po slovensko. Gotovo bi dobili za to sami in ž njimi zemljepisci in prirodopisci in agronomi in ne vem še, kdo *dve, tri* naše besede, ali zakaj jih ne bi pozabili, ko smo se pa obogatili za *eno* tujko. Ne morem reči, da se človeku samo zdi, ampak je živa resnica, da se dostikrat ogibamo domačih besed, ker nam je ljubša brezbarvna tujka, ob kateri ni treba nič kaj misliti ali se ustavljati, jo tako rekoč vnovič doživeti in ji zraven sproti obnavljati pojmovni obseg in zven. Tako smo se odvadili naših, da so nam prekrepke, prenazorne — skoraj kakor da bi si ž njimi privoščili drznost ustvarjanja novih metaforičnih zvez, pa četudi je bilo vse to opravljeno že pred nami med ljudstvom.

Kje bi si vsak upal reči, da je bila telefonska zveza pretrgana ali zaprta, da je bil kar divji, ko so mu telefonski pogovor nekajkrat pretrgali in tako naprej, ali celo, da so ga med telefoniranjem večkrat ustavili, pretrgali ali kaj takega. Še v besedo si ne bomo več segali ali skakali, ne gre več, da bi jo komu ustavili, pretrgali ali presekali, ne bomo govorili brez nehanja, brez prenehanja, neprenehoma ali ne-pretrgano, ne da bi se ustavili ali prenehali — zakaj za vse to zaleže zdaj čudežni, najbrž zlata vredni »prekiniti«. Saj ni treba, da bi komu zaprli ali ustavili vodo ali tok, da bi zaprli ta in ta razred ali da bi ta ali oni pouk, razred, letnik ali vlak odpravili — vse bomo kratko malo »ukinili« in tako »prekinili« s preteklostjo. Imenitna zamenjava, posebno če pomislimo, da se sposojenka nikjer ne more opreti na naša tla in nima zato nobenega daru za kakšno nazorno pojmovno razsežnost. Prav zato ne morem razumeti, da so ljudje tako brez čuta in okusa, da jo rabijo v lepi literaturi.

In tako je z »bogatenjem« našega besedišča še marsikje drugje. »Pridobimo« bolj ali manj mrtvo besedo, zgubimo pa kopico živih, predvsem pa tisti ustvarjalni čut, ki ga pozna še preprosti človek, posebno z dežele, in ki ga srečamo celo pri naših prav pohlevnih pisateljih v prejšnjem stoletju — tisti čut mislim, po katerem ima človek stvari, položaje in njih zveze nazorno, enkratno pred očmi in jim daje zato tudi

sproti nekako imena. Ni rečeno, da so to vselej nove ustvaritve, povečini so bile besede in njih zveze takrat že v rabi. Ali njih nazornost, njih raznovrstnost, njih osvežujoča menjava, kjer ne moremo govoriti o goli sinonimiji, pravi, da imamo tukaj opravlka še s prvinsko močjo jezika in zraven z neko jezikovno igro, ki mika človeka, da suka svoj govor po pisano speljanih poteh. Koliko te prožnosti in te živosti smo z leti zgubili! Vodmatski Janez Cigler ni bil nikoli prištet med klasike slovenskega pisanja in tudi sam nimam v mislih, da bi to sodbo spreminjal — vendar, naj se sliši še tako paradokсно: nekateri se danes po pravici ponašajo, da pišejo dobro slovenščino; večkrat bi bili pa le pošteno nevoščljivi, če bi primerjali svojo besedo s Ciglerjevo, ker bi videli, da je znal on najti za to ali drugo dejanje lepo vrsto glagolov, ki včasih kar presenečajo s svojo naravnostjo in živostjo, medtem ko je bil njim pri roki morda en sam in je še ta po starem, že davno obrabljenem kopitu, če ne celo medla sposojenka. Življenje nas odmika od krepkih virov, zasipamo si jih s peščenimi naplavinami, iz katerih ne more pognati nič resnično živega.

Ljudje, ki pišejo ali učijo, dostikrat presneto malo vejo o jeziku in neverjetno hitro se odmaknejo od živega ljudskega govora, potem pa seveda s svojim zgledom pohujšujejo še preprostega naravnega človeka. Ob priliki je bila beseda, kako se časnikarji zadnje čase vendarle prizadevajo, da bi zamenjali »zapad« za domači zahod, pa sem videl, kako se je pisatelj naravnost začudil, da »zapad« ni naš. Ob drugi priložnosti sem v družbi z nekdanjimi sošolci z univerze nekaj omenil prvo svetovno vojsko — prav to domačo naravno besedo sem rabil, pa brez kakšnega posebnega namena. Morda se je zgodilo prav zastran tega, da sem slišal v odgovor nekaj stavkov, ki so bili tako zasukani, da sem v njih moral ujeti »vojno« — kot očiten popravek svoje vojske — zakaj, dragi moj, to bi pa že moral vedeti, če si študiral slavistiko. Saj je naravnost žalostno. Moji študentje ti to znajo, ne zmotijo se nikjer, saj jih popravljam leta in leta od prve ure, ko so prišli meni v roke. In — bi pristavil — popravljaj jih je že učitelj ali učiteljica, popravlja jih profesor za latinščino, pa še za zgodovino, popravljali jih bojo uredniki, lektorji, stavci in korektorji — cela legija je teh korektorjev in je skoraj čudež, če se izmuzne kaj živega skozi te vrste. Ni čuda potem, da je marsikateri pisatelj že vzdignil roke in se vdal: Pa imejte, če se vam da, zakaj čez svoje moči pa človek vendarle ne more. Udovič prestavi Giraudoux: Trojanske vojske ne bo — v časniku je že »vojna« in v radiu seveda tudi. Pesnik Eller se da pokopati v popolni tihoti — v radiu že spremenijo v vsaj tukaj omledno »tišino«, zakaj slovenska beseda se jim sliši nekam čudno, pa je bila vendar tam tako ganljiva. Če kdo zapiše, da recimo fant ugre od doma, je že videti, kakor da se je zmotil — kaj šele, če bi rekel, da blago pregre ali da kdo dela, kakor se zagre, to je, kakor se spodobi. To sem slišal, takoj ujel, kaj hoče povedati, in zraven čutil, da je beseda pravzaprav priča še zmerom žive ustvarjalnosti našega ljudskega jezika — ali najbrž bo preveč slovenska, preživa, premalo zlikana in še čisto neobdelana, da bi samo ali vsaj njene vrstnice sprejeli v že priznano družbo.

Bleda, prazna, brez soka in brez kakršnega koli mika je ta »vojna«, da se čudim, kako jo more kdo sprejeti v pripovedno prozo ali celo v pesem, ker tam vsaj imamo opravlja s prvinskimi besedami, z materinskim jezikom — pa srečaš celo tako neslovensko puščobo, kakršna je v Faturjevi Variaciji na Byronovo zadnjo pesem:

Zastave, meče, *polje bojno*
Helade gledam pred očmi,
tu drzni narod *vodi vojno*
svobode in časti.

Pa saj ne more biti drugače. Ko pa potiskajo našo besedo naravnost sistematično v grob, in to z nekimi znanstvenimi razlagami pomenskega razločka, spričo katerih naj bi naša vojska spoznala, da v kategoriji bellum nima več pravice do življenja, in naj bi se torej sama končala. Umreti pa se ji ne da, ne mara še v grob, kamor so jo hoteli pokopati učeni ljudje. In kar zanimivo je, kako jo srečaš ne samo v pogovoru izobraženih, mestnih ljudi, posebno kadar se razživijo in so bolj naravni, ampak tudi v podobnih priložnostih v znanstvenem pisanju, da omenim samo Zgodovino slovenskega naroda, ki jo je spisal B. Grafenauer, kjer ga je kdaj pa kdaj zaneslo, da je zapisal to živo besedo. Morda je res, da bi ob nji enkrat v tisoč primerih prišel dvom, ali gre za vojaštvo ali pa za vojskovanje, pa za to vendar ni vredno, da bi jo morili. Strah, da bi ž njo delali zmešnjavo, je odveč, ker se ji da lepo ogniti. Nič ne rečem, če so koga od mladega kvarili, da ne ve za naše in mu je zato »vojna« blizu, pa naj jo ima. Ali toliko demokracije bi tudi lahko poznali, da bi pustili našo besedo tistim, ki smo drugače rasli in spoznavali naš jezik. Pisatelj, ki gleda sicer zelo natanko, posebno v pogovoru oseb, da bi se njegova govorica ujemala z ljudsko, mi je zatrjeval, da čuje tudi na vasi samo »vojno«, medtem ko sem sam tam blizu od prvih let slišal samo o vojski in tudi vojsknihi časih, prav tako še drugod, da mi ni treba pokazati na Gregorčičevega gospodarja vojskne usode.

Tak zgled, kako preganjamo svoje, je tudi znamenje. Slavist ti zlepa ne bo več govoril o poudarnih ali podobnih ločilnih znamenjih, znamenja miru in sprave in kar je še takih zvez, to smo prepustili, kakor je videti, nekdanjim pesnikom in ljudstvu, in da bo mera vrhana, zdravnik in po njem bolnik in kdor si bodi ne bo več smel reči, da se kažejo znamenja slabosti, utrujenosti, bolezni — zakaj zapisano je črno na belem: znamenje je samo materino, vse drugod pa rabi za to tuji »znak«. Tako znamo Slovenci braniti svoje!

In to ni edina kriva vera, ki jo pri nas učijo v jeziku. Ne tako huda, ali vendar nezdrava je tista, ki je pohujšala tudi SP in tako postala krivo merilo za pisanje — namreč ločevanje med zastonj in zaman. Prvo naj bi pomenilo brez plačila, drugo brez uspeha. Vse zastonj, ta ločitev ne drži in za nami, ki se ji upiramo, so, da govorim po Župančičevo, mogočni sobojevniki: večina našega ljudstva in naših pisateljev, ki jih ne bomo šli popravljat. Pripoznam: za samega Župančiča in za tiste z vzhoda je ta beseda živa, za druge ne, pa se bomo že potrudili in poskrbeli, da bi nas ne razumeli narobe. Jezik od tega ne bo imel škode, zakaj prva stvar je ohraniti našo besedo pri živih virih, držati se tega, kar je

krepko in zmožno življenja, ne zamenjavati brez potrebe s tujim, ki se v takem primeru redko tako ukorenini, da zaživi in se še razrase.

Mislim, da je očitno, kam merijo te vrste. Ne gre, da bi si spodrezavali korenike, da bi se odtujevali sami sebi. Ni prav, da zamenjujemo dober, trden denar za papirnatega, ki navadno nima že takoj skraja ne tiste veljave, zraven pa se hitro obrabi. Predvsem velja to v oblasti lepe besede, saj je za te reči še posebno občutljiva. Ni pa rečeno, da bi se drugje ne menili tako natanko za to, ali je beseda dobrega kova ali ne. Zakaj preočitno je, kakšno moč ima pisanje v časnikih ali pa govor, ta zdaj še toliko bolj, odkar ga tako na široko raznaša radio. Pritisk od tod na pisatelja je večji kakor kdaj koli.

Upoštevam nekatere ugovore, saj sem jih omenil, in s tem prostosti, kadar so pametne in se ne mislijo samopašno razširiti in spodrivati in zatirati, kar je domačega. Vem namreč, kakšne nevarnosti prežijo na človeka, ki se zavzema za čistost jezika. Morda ni najmanjša ta, da učiš in popravljaš, zraven pa sam grešiš, ker si pregledal, kako se ti je obesila ta ali druga kriva oblika. Ali pa grešiš iz slepe gorečnosti in ta ne spozna ravno tako lahko, koliko relativnega je v življenju jezika in v njegovih zakonih. Ne smemo si zakrivati, da jezikovna vprašanja marsikdaj pritirajo človeka v pravo gorečnost, ki je podobna ideološki in verski. Če ga zanaša v skrajnost, vidi skoraj samo to, kar je dognal, kar se mu zdi jedro, medtem ko ne čuti pomembnosti, ki tiči v sodbah drugih, zraven pa preganja eno prenapetost z drugo. Že samo slepo, nepreudarno zaupanje v sprejete nauke je zelo rado škodljivo. Tja nekam v možgane se zataknejo pravila in napake kakor križci in zvezdice v pravopisnem besednjaku, in ko učiš, poslušаш ali bereš pisano ali tiskano, popravljaš, popravljaš, popravljaš, podčrtavaš, prečrtavaš enkrat, dvakrat, delaš kli- caje, se bojuješ z grešnikom in misliš na vse tiste brez števila, ki se jim je zdaj še ta pridružil in je toliko bolj klavarno, ko je profesor našega jezika, ko je pisatelj — medtem pa mogoče teče beseda še kar lepo naprej, ne samo v redu, ampak morda celo živo. In se utegneš ustaviti in vprašati: Koliko tega, ob kar si se spotaknil, je celo znamenje resničnega življenja, ki se ne da ugnati, pa sili na dan tudi v pisanje, kljub pravopisom in slovnici, ki v marsikaterih rečeh še niso spregledale? Ko preganjaš škodljivo navlako in sploh krive oblike, ali znaš postreči s pravimi, s takimi, ki bojo povedale prav to, kar je treba? Kolikokrat je mogoče to, kar šteješ za krivo, postalo že pravo, ker ne moreš najti domače zamene ali ti ta ne pove istega ali je prešibka in morda že toliko mrtva, da ji daš priznanje zgodovinske častitljivosti, v življenje pa ji ne moreš pomagati, ker bi zvenela preveč narejeno. In če hočeš imeti po vsi sili slovensko besedo, ali je iz starega slovenskega samo to, kar smo dobili od »majke Slave«, ki že sama ni mogla in tudi ni smela biti preveč na tanko v nabiranju besednega zaklada. Kakor je prav, da imamo tukaj pred očmi zdrave Prešernove poglede iz Nove pisarije, ki so obsojali odmikanje od življenja, tako je dobro, če pomislimo nanje, kadar ustvarjamo novo besedišče, da bi se znebili mednarodnega ali da bi dobili nov izraz za nove predmete, pojme in njih zveze. Zakaj ali je naš cilj kar se da veliko število slovenskih besed, če pa vendarle ne pomeni našega pravega bogastva, saj je lahko cela vrsta takih, ki tičijo in bojo obtičale

le v bukvah, medtem ko bo šlo življenje svojo pot. Tudi ni upanja, da bi bilo drugače, ker bi bila njih raba preozko omejena in še takrat siljena. Zraven tega pa se večkrat srečujem s pomislekom: Ali ni tudi v jeziku tako kakor sploh v življenju? Kolikor bolj se zapleta in tanj v svojih civilizacijskih in kulturnih oblikah, toliko tanjša je plast, iz katere lahko srka oživljajočo moč — prava tančina, kakor pravijo pri nas na Krasu kraju, kjer zadeniš takoj na skalo, ker je nad njo komaj malo zemlje. Zato je treba skrbeti, da se jezik drži kolikor moč rodovitnih tal, in to navadno niso tista nova, ki si jih krčimo danes, ki so sicer v veliki meri potrebna, na splošno pa ne taka, da bi si ž njimi toliko pomagali, kolikor si s tem, ob čemer smo do zdaj živeli.

Tudi Levstik je v Napakah napisal nekaj takih misli: »Gotovo bi se jeziku dostikrat jako ustreglo, posebno v slovarjih, ko bi puščali stare besede, daravno so morda neslovenske, če nismo do zdaj še zalotili nikjer med narodom čisto domače. Kaj pomaga, da lošam jezik z lažnjivo lepotico. Znamci bodo metali, če Bog da, med pleve vse, kar je slabo zgrajenega ... Saj ni ne toliko nesreča ne sramota, ako imamo tudi v bukvah kako ptujko, brezi katere danes ni, pa tudi biti ne more noben jezik.« In tam pravi, naj bi pri miru puščali vse blago drugih slovanskih jezikov, češ da so take besede nevarne tistim, ki niso trdni v jeziku. Škoda, da se kasneje ni tudi sam ravnal po teh naukih. Leto dni nato je nekaj podobnega povedal še Cigale, ko je pripravljaj svoj znani besednjak. Mimogrede naj zavrnem očitek, ki mu ga je vrgel pred kratkim J. Gradišnik v sicer prav potrebni razpravi Nekaj misli o našem jeziku v Novih obzorjih 1956, stran 121 — očitek namreč, da je iz Cigaleta skoraj vse, kar je slabo spojeno. Stvar ni ravno taka. Zakaj zlepa ni bilo človeka, ki bi se bil tako potrudil za slovensko, resnično domačo besedo, in je zato za nemško nabral kar se da dobrih naših in ž njimi sinonimov in opisov, ki so lep kos našega frazeološkega bogastva. Z opisi si je pomagal tudi, da bi se zognil skovankam. Kadar je zapisal tujo slovansko besedo, je povedal, od kod je. Tako je ni silil namesto naše, pokazal pa jo je, ker se je prepričal, kakor pravi, »da se po raznih slovenskih krajih nahajajo korenine malo ne vseh slovenskih besed«. To se je ujemalo s takratnim prizadevanjem za zbližanje z drugimi Slovani. V svoji ustrežljivosti drugim pa nismo poznali mere in to je potegnilo za seboj tudi Cigaleta, da je kasneje tako pokvaril svojo Znanstveno terminologijo. Za besednjak iz 1860 pa to ne velja. Leto prej je v Vodnikovem spomeniku zapisal Nekoliko besed zastran slovensko-nemškega slovarja ali besednjaka in tam pravi (stran 81): »Kar se tiče udomaćenih besed tuje korenike, treba bo vzeti vsaj tiste izmed njih, katerim ni najti čisto slovenskih namestnic. Ne sme pa va-nj *ne ena nova*, prihodnji potrebi na ponudo skovana beseda. Bolje je, da se v slovarju pogreša kakošna dobra beseda (taka se n. pr. godi pogostoma serbskemu, po pravici toliko čislanemu in zanesljivemu rečniku slavnega Vuka), kakor da bi se vanj (vkljub gotovi resnici, po kateri besede rastejo nevidoma z živim narodom vred) nekritično vtepale novinke, ktere bi le drugim manj znanim, pa zares narodnim besedam kratile in spodkopavale vero.«

Ta ali ona prej povedana misel torej ni potuha tistim, ki zagovarjajo svojo ohlapnost v jeziku in ki branijo nekatere napake, češ da jih je

sprejela raba, pa čeprav veš, da imamo namesto njih še čisto dobre in še zmerom krepke domače besede. Prav tako ne mislim podpirati tistih, ki se oklepajo tujk ali preočitno tujih oblik, češ da imajo že nov pomen, ki da se ne zлага z domačim izrazom — ko pa jih bolj natanko pogledaš, se navadno vsi dokazi razsujejo v nič. Ne, mislil sem na tiste, ki se ukvarjamo z jezikom: nič odveč ne bi bilo, če bi se kdaj ustavili ob takih ugovorih in jih preudarili, ker bi se najbrž včasih znebili togosti in ozkosti nekaterih trditev in pravil, s katerimi uravnavamo slovensko besedo.

Konec prihodnjic

Marja Boršnik

PREŽIHOV VORANC

Nadaljevanje in konec

V čem je sila Prežihove ustvarjalnosti, ki se je prav v *Samorastnikih* (1940) tako zgostila, da nam ta zbirka ne pomeni samo jedro njegove umetnosti, marveč hkrati tudi jedro vsega našega pripovedništva v tridesetih letih? Osnovni ton ji daje krutost časa, ki smo v njem. Ta pa ni prikazan v črni velemestni eksistencialistično naturalistični drastiki kakor pri Francozu Sartru, niti ni prekrit z belo brezčasno lirično simboliko kakor pri Nemcu Ernstu Jüngerju, pa je vendarle upodobljen tako, da dá slutiti vso tragedijo naše biti.

Samoraslost je tista osrednja lastnost, ki daje vsem tem na videz neznatnim in nebogljnim ljudem veličino in samobitnost. Samoraslost, ki se z njo zagrižejo v boj proti nasilju, v boj za svoj obstanek, za svoje življenjske pravice, je tako žilava in neomahljiva, da raste nad omejeni prostor in čas v brezčasno simboliko.

Zlasti je to čutiti pri prvi noveli *Boj na požiravniku*. Lastniki bedne močvirne kmetije Dihurji se za ceno lastnega življenja bore za krpico zemlje, da bi jo rešili požrešnih požiralnikov in da bi si s tem ohranili samostojnost. Čeprav po izjavi strokovnjakov ta zemlja ne zasluži melioracije in tudi ne dobi gospodarske podpore, ta svojevrstna družina svoji zemlji rajši žrtvuje zadnjo srago in v neprenesenem pomenu besede zadnjo kapljo krvi, kot pa da bi se bila pripravljena seliti po vzgledu drugih dol v tovarno med delavce, kjer se ji obeta lažji obstanek.

Vorančevo prekipevajoče življenje se je že od začetka sproščalo v težkem delu, toda to delo mu je bilo užitek, pomenilo mu je najlepšo življenjsko vsebino. Mirno ga lahko prištevamo med prve, ki so pri nas pričeli oblikovati človeka pri delu, kar je bil naš realizem dotlej še skoraj povsem zanemaril.

Toda čeprav se zdi Vorancu oranje v pomladnem jutru »nekaj krasnega«, se mu v živo navdušenost vendarle že v zgodnjih letih vtiho-taplja razmišljanje: »Mislim, kako bi veliko bolj z veseljem delal, ko bi oral svojo zemljo, zase sejal, zase žel, sam shranjeval pridelke in sku-piček. Delo za drugega človeka ne izda tako, človek ima pomisleke in postane skoro nevoščljiv. No, pa mora že tako biti, gospodar bo ukazoval

KAKO KVARIMO JEZIK

Nadaljevanje in konec

Bereš, kako je Stritar zavračal nekatere oblike, češ da niso urezane po duhu jezika. Pa mu čas zmerom ni dal prav, ker so se kar udomačile. Podobno je kdaj z Breznikom. So stvari, ki mu niso šle, medtem ko nas danes več ne zadevajo in bi jih mirno pustili. Stritar se je z ljubeznijo oklepал naših starih kmečkih besed in ž njimi snoval neko uglašeno akademsko slovenščino za našo gospodo. Le počasi je malo popustil, da je sprejel nekaj slovanskih novink — ko je bilo ž njimi že lep čas vse okoli njega poplavljenno. Tudi Breznik se je kdaj vdal. Ko dela obračune, kaj vse smo napravili na ljubo drugim, koliko dragih stvari zgubili, koliko spačili svojo podobo, se ti stori skoraj milo. Morda pa ni vselej tako hudo — to pa dosti prav zastran njegove skrbi za naš jezik. Malo po koncu vojske je pred zbranimi slavisti znan pisatelj omenil, da bi bilo malo nenavadno, če bi dejali, da je kdo odprl razstavo, šolo ali sejo, danes bi bilo že zastarelo, če bi jo »otvoril«. In podobno bo počasi najbrž z odprtjem. Ni malo tujih besed, ki so zgubile svojo veljavo ali pa se glasijo že smešno. Pomislimo na priliko na verz »Turban pisan diči rusο glavo«, ki ga je nekdanji študent ponovil tako, kakor se mu je svoj čas zapičil: Turbi pisi diči rusο glavo — pač ker je v njem trčil na tri nerazumljive besede, ena med njimi pa je naravnost dražila na smešenje. Ali »Čilim pester tke Firduzi«, kjer je slovenska samo beseda tke. Tako te že pošteno moti tisti brez »broja« v Gregorčičevi Človeka nikar, kar pokvarjene pa so bile Murnove res da zgodnje Noči, kakršne so v Priateljstvu izdaji, s tistim »mirisom«, ki se »dvigava« do neba, in je človek prav zadovoljen, ko vidi, da je pesnik sam ta konec zavrgel. Kako šele te udarijo po glavi tiste strašne bambusove »grane« v prevodu Litaipovejve pesmi! Ali kako je zaneslo pesnika v Dumi: »drzno in smelo gleda tvoji pesmi v oči«. In kako zaostalo je tako pisanje, če srečaš na primer v knjigi Leopardijevih prevodov »divotni« nebes, »dražesten«, »smoter« ali slišiš iz Shakespearovega Henrika IV. obrabljene starine »dičiti«, »smel«, kakor je zastarelo in ne naše, kadar rabi sicer dober stilist (Vidmar) tisti »i to ... i to«. Nekatere prevzete besede uvenijo silno hitro, druge so se dolgo držale, zdaj pa kakor da bi jih spodrezalo. Ali more še v poezijo, pa tudi v prozo, pridevnik »krasen«, ki je bil za naše malomeščanstvo tako privlačen, medtem ko nam je danes že precej prazen in omleden — za otroke, za sentimentalne, ne prav dozorele ljudi, ali pa vsaj za površno govorjenje.

Koliko mrtvega ali vsaj prehitro ostarelega se je nabralo v našem pisanju iz prejšnjega stoletja, ko smo zmerom po malem tavali v neki slovanski zmedi in se skoraj vsem hkrati bližali, nobenemu približali, sebi pa močno odtujili. Ali ni hudo, da imamo toliko boljših del iz devetnajstega, pa tudi iz našega stoletja, ki jih ne moreš dati kar tako v prvotni, nepredelani obliki v roke, zakaj sicer čuješ prekmalu: Star jezik, staroversko napisano. Saj še ni tako dolgo, kar je bil prestavljen

Junak našega časa, pa že kdaj je bil zaradi jezika skoraj nemogoč. Prizadelo je še marsikatero novejšo in to celo imenitno delo — da omenim nam tako dragega učitelja Prijatelja. Mislim, da je jasno: Ne spleča se, posebno pa ne pesniku in pisatelju, pisati tako jezik, ki nima trdnega, zanesljivega obstanka. Takega pa si bo toliko bolj zagotovil, kolikor bolj bo na domačih tleh. Poglejmo Prešerna. Morda ima kakšna beseda starinsko patino, zveni pa še zmerom in zbuja odmeve. Čas tega jezika ni oslabil, ni mu iztočil krvi, splahnele so samo nekatere po nemškem zgledu zasukane zveze, kakršnih ljudstvo ni prevzelo. In podobno velja še za vrsto naših najboljših del. Neoporečnih pa ni ravno preveč.

Zelo radi se postavljamo pred Srbi, kako smo očistili svoj jezik, medtem ko se oni v svoji malomarnosti ne menijo za toliko in toliko neslovanskih sposojenk. Hoteli smo pač do kraja dokazati, da smo živa veja velike slovanske družine, kar ni bilo tako napačno, saj smo se tako dosti bolje upirali nevarnemu nemštvu. O slovenskem jeziku je Kopitar pisal, da je »najimenitnejše narečje najimenitnejšega vseh živih izvirnih jezikov«. To se je zelo lepo slišalo. Izvirni jezik naj bi bil več od mešanca (kakršen je bil zanj na priliko italijanski). Mi naj bi se torej v jeziku ne bili mešali s tem, kar nam je prišlo naproti v stari in v novi domovini. Toliko manj, ko smo začeli izpeljavati njegov rod naravnost iz stare cerkvene slovanščine. Ta čas, ko so si drugod utrjevali svoj knjižni jezik iz domačih osnov, smo ga mi sprva še umerjeno, potem pa, od ilirizma naprej, večkrat precej zbegano ravnali po nji in po drugih Slovanih, močno vsekrižem, najbolj še po Hrvatih in Srbih. Mi, ki smo, vsaj po Kopitarju, učili druge, kako je treba postavljati temelje jezikovni stavbi, svoji tega sami dostikrat nismo znali in smo marsikaj pošteno zavozili. Dosegli smo neko slovansko »čistost«, s kakršno se najbrž zlepa ne bi mogli ponašati drugi Slovani — vendar ali morejo n. pr. Srbi v svojem pisanju po Karadžiću naštetih toliko nedomačega in mrtvega? Njim, mislim, ne bi prišlo na um, da bi zamenjali utrjeni cilj s papirnati tujim »smotrom«, da omenim ta primer zraven tistih, ki so bili zapisani že spredaj. Čudno bi se jim zdelo, da so se kdaj ustavljali in da se nekateri še danes pomišljajo, ali je dobro rabiti sposojenko manjkati ali peljati, vpeljati — to imamo že v našem najstarejšem, rasteškem očenašu. Dostikrat smo vendarle preozki, preveč se bojimo življenja. Smo malo imenitni v tem svojem jeziku, nerodno nam je, kadar sili živa govornica le preveč na dan, in zato bi mogli reči, da smo tudi malo zlagani. Pa kaj bi pravil, saj je te reči povedal že Prešeren.

Človek se drži zadnje slovnice in zadnjega pravopisa, kakšenkrat pa se le spotakne ob določilo, ki ni posebno prepričljivo. Zakaj se je to pisalo narazen, danes pa skupaj, kako da se je ta ali drugi primer izmaknil pravilu — naj bo. Zmerom pa se ne moreš kar tako vdati. »Trpi, če poka ti srce!« je dejal prijatelj, ko je pregovarjal k neki taki vdaji, zraven pa je vendarle pripomnil, da razvoj ne bi bil mogoč, če bi obveljalo samo to, kar je danes določeno. Saj je jezik bolj živ, kakor pa so lahko pravila. Pred leti sem ugovarjal, da popravljajo Prešernovo dubletno trnjevko in Kosovelovo brinjevko in seveda prav tako v naših dobrih pisateljih rabljena, iz ljudstva sprejeta pridevnika trnjev in

brinjev — ta je tudi naslonjen na dubletni brinj in ne po analogiji na brinje. Nisem sam, ki se temu upira. Zapisal je tak protest še M. Matičetov v Besedi 1954, str. 316. Oblika ni noben greh zoper jezik, medtem ko bi se to dalo reči za marsikaj, kar je postavno dopuščeno. Jaz sam bi se pri Prešernu pošteno premislil, preden bi se ga dotikal. Prekrščena »brinovka« je zdaj ob ves kraški kolorit in mlahava, kakor da bi ji iztočil vso kri. To je bilo narejeno brez čuta in ne razumem, da je mogel A. Ocvirk sprejeti tako nasilje.

Nekaj časa je kazalo, da bosta pri kazalnem in osebnem zaimku dubletni obliki v dat. in lok. sg. ti, nji postavno zatrti, pa čeprav sta še tako razširjeni in jih je rabilo zelo lepo število dobrih pisateljev. Toliko so jih izrivali v oklepaje, da se je zdela nekaterim poprava v Prešernu kar v redu. Seveda: tej, njej se glasi večini bolj knjižno in imenično in tako se zgodi, da je predlagan napis: V ti hiši se je rodil ..., kakor je pač domače ljudstvu v kraju, kjer bo vzdán — vklesana pa je »poboljšana« oblika. Zanimivo, da ima Trubar v Katekizmu 1551 skozi: vti Troyzi, vti fhalofti, vti veliki nadlugi, vti bolefni, vti fmerti; drugače pa pri predlogih per, po: po tei naturi, per tei Vezhery, po tei fhegi, po tei zhlouefki navadi. Ne predlagam pa te ločitve, ker je drugod ne poznajo.

Menda bo slovnica nekaj popustila, kar se tiče pasiva. Po dosedanjih pravilih ga je težko ugnati in vidim, da se jih tukaj ne drži tudi kdo, ki jih drugod ne misli podirati, da omenim ravno A. Ocvirka. Več prostosti, ali kako bi dejal, več življenjskega razmaha bi potreboval privednik. Danes, ko si tudi naše pisanje kdaj pa kdaj prizadeva, da bi bilo blizu življenja, posebno kadar zaide v pogovor, ko ima prevajalec tolikokrat opravka s sila realističnim govorjenjem, ko moramo računati s slovensko govorjeno besedo v filmu, ki je še posebno občutljiv za resničnost in naravnost, danes se zave človek toliko prej, da bi bilo med drugim treba pregledati tudi to poglavje. Za večje pravice opisnega stopnjevanja se je potegnil n. pr. člankar (mislim, da V. Klabus) v lanskim Naših razgledih, v pisavi pa potrjuje to povsod zelo domačo rabo še marsikdo. Včasih ti kar ne gre oblika z obrazilom, posebno če je samo knjižna. Ne mislim se tukaj sklicevati na Prešerna (bolj umne, bogate, bolj lepé boš vidil), tudi ne na Trubarja, kjer srečamo v Kat. 1551 (A. VII) celo oba načina v istem primerku: Anpag ta kazha ye billa vezh kunstnifhi koker vfa fhiuina na femli — torej niso podobni primeri danes nič tako novega. Kar zadeva prislovno rabo primernika, je Breznik svoj čas postavil vsaj to, da je poleg draže, laže manj pravilno dražje, lažje in podobno. Danes je odpravljena tudi ta prostost, pa se morda prav zato sprašuješ: Koliko Slovencev govori laže ali draže in tudi bolje? Mislim, da je večino zapisanih takih oblik izsilil korektor in v šoli profesor. (Mimogrede: tako smo na debelo popravljali obliko precejšen, to lahko potrdi vsak profesor in korektor, in zato je ni videti v rabi — da navežem na pripombo v lanskem JiS, str. 157.) Bister kolega na šoli me je malo hudobno vprašal, če verjamem vanje in če sploh popravljam danes prepovedano rabo. Dejal sem, da ne maram očitno pohujševati mladih in da iz ubogljivosti podčrtavam — toliko, da je videti, ker pač nisem prepričan, da ima pravilo prav. Če pa premislim, da to prav-

zaprav ni greh zoper duha našega jezika, bi morala biti taka popustljivost odpuščena.

Še en dvom in ugovor imam in z mano bi ga izreklo še lepo število tistih, ki se učijo, in tistih, ki učijo, predvsem pa tistih, ki pišejo. Ali res tako drži, kar uči slovnica 1947, da stoji določna oblika za svojilnim zaimkom, za ves in takrat, kadar bi v narečju rabil »ta« z nedoločno obliko (»ta« len fant); po tam zapisanem zgledu: to je tisti pridni (leni) učenec — pa sploh za kazalnim zaimkom. Iz Breznika sprejeto pravilo, da rabimo določno obliko, kadar govorimo o kaki določeni, že znani osebi ali stvari, je nekam bolj previdno. Najbrž se je pri vajah, ki so konec tega poglavja, še komu godilo, da ni bil ravno trden, ali so študenti pogodili pravo, in morda se je celo spraševal, če je res vse tako, kakor tam piše. Pravzaprav, ali ni tudi malo nerodno, da si moraš pri določanju knjižne oblike določenega pridevnika pomagati s čisto drugim sistemom ljudske določne rabe. To se pravi, da je knjižna marsikdaj zelo umetna. Predstavijo ti koga in dodajo: naš dober prijatelj. Ne moreš se spotikati, pa čeprav je spredaj svojilni zaimek, zakaj o tem prijatelju ni bilo do tega hipa med tabo in znanci nobene besede, torej ti ni znan, in tako, kakor tebi doslej neznanega človeka, so ti ga oni tudi pokazali. Oni ga v pismu morda ogovarjajo: Naš dobri prijatelj. To je že druga stvar, zakaj ta oblika priča o določenem, utrjenem razmerju med njimi.

Bolj pozoren sem postal na to vprašanje, ko sem naletel na vrsto nedoločnih pridevnikov po kazalnem in svojilnem zaimku v pisanju Borisa Pahorja. V njegovem jeziku je tudi sicer še marsikaj zanimivega. Res je, da se kdaj, posebno kadar se spusti med ideje in nazore, navzame izrazito knjižnih sposojenk, drugače pa se trudi biti kar se da na naravnih tleh, zajemati iz živega in to z modernim umetniškim čutom. Jasno, da je ta jezik za marsikoga nov, da pišejo o trdotah in romanizmih, na priliko v rabi enklitičnih oblik na začetku stavka. Tu je nekaj resnice, ne drži pa do kraja, ker zadevamo na podobne primere v pregovorih, jih najdemo pri Slomšku, ki je pač daleč od romanskih vplivov, in bi jih našli še marsikje, če bi študirali ljudski govor. Zapisi, kakršne lahko pokaže in jih je nekaj že pokazal M. Matičetov, so prav pošteno zanimivi za tak študij. In nekaj takega je z omenjenim nedoločnim pridevnikom. Po današnji slovnici je *tisti majhen trikotnik* prepovedan. Smo kaj na boljšem, če popravimo in delamo silo jeziku? Kratko, s tem siljenjem določne oblike ni vse v redu, in ko se tega zaveš, vidiš, koliko podobnih primerov, ki so zoper slovnico, je tudi drugod; vidiš, kako se ljudje mučijo, da bi ji ustregli, pa zraven večkrat čutijo, da dušijo pričevanje živega jezika, ki se pa, kot kaže, vendarle kdaj pa kdaj le prerije skozi preozke ograje. Saj ne more biti drugače. Ker smo že razen v imenovalniku ednine zgubili staro ločevanje nedoločne in določne oblike, si je moralo ljudstvo pomagati s kazalnim zaimkom. Po svoje se je pokazala ta oslabeitev čuta na vzhođu, kjer se rabi določni pridevnik tudi v nedoločnem pomenu. V osrednjih narečjih je prizadela moderna vokalna redukcija tudi to obliko in seveda občutno zmanjšala zanesljivo razločevanje, kdaj imamo opravka s tem, kdaj z drugim primerom. Ne gre pa zvračati krivde samo na moderno vokalno redukcijo, zakaj na zahodu določne oblike ni prizadela (ta stari, ta mladi — oboje s samo-

stalniškim pomenom). In vendar pravijo: Jej ta star kruh. Ljudska oblika, pa naj bo tudi v tako zelo živi samostalniški rabi: ta mali, ta mladi ali ta mlada, ta veliki je izrečno prepovedana in moraš biti Finžgar, da ti jo mirno pustijo. Malo bi ji lahko popustili, posebno kadar bi hotel človek spregovoriti sočno po domače.

Da ni vsega kriva moderna vokalna redukcija, na katero se tako radi sklicujemo, priča tudi Trubar. V Kat. 1551 imamo: ta vezhni leben (33), ta Mylhoftiui dobri Gofpud Bug (50), ta fueiti Kerft (54), na lodni dan (58), ta prau Bug (62). Ti določni pridevniki so, dejal bi, pov večini stalno rabljeni pridevki iz cerkve ali drugače slovesno privzdignjeni. Zraven pa dobimo: vľame na se ta velik ferd bofhy fupber ta greh (26), Le ta fkriuen zhuden fuit te fuate Troyze, da ima Jefus zhlouik pofitati (30), Ta zhlouik... ta velik tadell ima na febi, de Gofpudi Bogu tefhku veryame (47)... To pa niso ustaljene rabe, prej s pomenom povednega določila. Najdemo jih še drugod po Trubarju, v Psalterju, ki je bolj slovesno besedilo, pa srečuješ več določnih oblik.

Zanimivo je pogledati v naše kasnejše pisatelje, kjer se marsikaj križa z današnjimi pravili. Vredno bi bilo to malo bolj sistematično pregledati. Pri Ravnikarju najdeš v takih primerih določno obliko. Slomšek je bil s Štajerskega, pa je vendar pisal nedoločno obliko za svojilnimi zaimki in za ves, pa tudi v stalno rabljenih pridevnikih (izmed številnih zgledov samo te: velikonočen kolač, BN 16; Ves adventen čas; na svet večer, 17; naš skerben oče, 26), razen v nekaterih epitetih (vsmleni Jezus, nagovor Veliko častivredni gospod fajmošter!). Erjavec piše za svojilnim z določno, v določilnem pomenu navadno z nedoločno obliko. Podobno Jenko. V Pesmih 1865, str. 56 bereš:

Južen veter diše,
beli sneg se taja.

Južen veter je iz navadnega govora, beli sneg iz poezije, torej izbrane besede. Zarnik rabi nedoločni pridevnik tako za kazalnim kakor za svojilnim zaimkom. Tudi Jurčič je navadno pisal to obliko, naj je šlo za samostalniško rabo, za določilni pomen ali za svojilnim zaimkom in za ves. Tako: ves svoj živ dan ne bom lahko hodil po svetu (Tihotapec, SG 1865, 8); moj živ dan ne (Božidar Tirtelj, SG 1867, 133). Zraven pa: je povzdignila mili obrazek svoj (Juri Kobila, Slovenska vila 1865, 22) — pa tukaj imamo opravka s pridevnikom, ki sodi v izbrano, včasih tudi afektirano govorico. In tudi pri Trdini zadenemo na tako rabo. Večkrat je videti, da je ta stvar tudi takrat delala preglavice, drugače ne bi bili zapisali nekaterih prisiljenih oblik — tako Mandelc v SG 1859, 90 (Ceptec): In nejevoljen puha gosti dim od sebe; ali Trdina v LZ 1883, 367: Po dokončani molitvi zagledata obe vojski v oblakih mater božjo držečo v jedni roki božjega sina, v drugi pa vihtečo žareči meč. Mogoče si je tukaj pisatelj pomagal z določno obliko zato, da se je zognil trdemu izgovoru. Pesnik, ki je občutljiv za naravno besedo, me je opozoril na podoben primer pri Menartovi Popotni pesmi v letošnji Besedi, str. 85:

Skoz vas gremò. Kakor izgnani gost
čez nizki zid temno blesti ženica.

Našli bi pa še marsikaj takega. Morda prav v njegovem prevodu Verhaerna v Besedi 1955, str. 537; vsaj po mojem čutu mi ne grejo takile določni pridevniki:

mogočni, polni in okrutni »biti«
nakaplja ti napoj dovoljkrat žgani,
da vžge srce in glavo upijani.

A ta pšenica, ki plevel izganja!
O čisti plamen, med plameni izbrani,
tako bleščeči, a zametovani!

Zadnja dva imata pravzaprav veljavo povednega določila.

Naj torej poderemo ograje, ki so marsikomu dajale občutek večje varnosti in zanesljivosti? Treba si je priznati, da je pisanje zmerom bolj ali manj vožnja po nevarnem, pa če se tudi držiš trdnih pravil. Tukaj pa se mi pravila ne zdijo ravno tako trdna, nimajo zadosti opore v življenju in pisanju. Treba bi bilo pregledati, kam gre naš pridevnik že od starih časov sem, pa bi lahko rekli kaj bolj veljavnega. Gotovo pa je, da mu ne bi bolj zoževali poti, kakor smo mu jo že.

V JiS je bilo že nekaj glasov, kako vezani se počutijo večkrat naši izobraženci, posebno igralci in pisatelji, v pretesni obleki knjižnega jezika in da jo zato s takim veseljem slečejo in se prepustijo narečju ali vsaj bolj prostemu izobraženemu pogovornemu jeziku. Tudi v pripombah, ki jih je sprožilo predavanje R. Kolariča o razmerju med ljudskim in knjižnim jezikom, je bila beseda o tem. Rečeno je bilo, da je bila pri nas ljudska govorica preveč zaničevana, kar je večalo prepad med njo in preveč privzdignjenim knjižnim govorom. V Italiji pa, je povedal dr. B. Vrčon, ni nič čudnega, če se n. pr. profesor po predavanju v zborni italijanščini spusti v narečje. Narečna barva v knjižni izreki je prijetna, v pravi meri tudi v pisanju. Drugače pa nisem za pot v narečje, najmanj v ljubljansko, posebno še, ko se danes tukaj — pa tudi drugod po večjih in manjših krajih — marsikaj zelo spreminja. Ne bom pokazal na Srbe, ker so po pisnem jeziku mlad narod. Večkrat pa sem se spomnil na nekaj, kar me je presenetilo ravno v Italiji, v srednji in južni. Tudi tam so narečja zelo pisana, samim Italijanom od drugod večkrat malo razumljiva. Pa prideš v besedo z domačinom, ki je bil samo v šoli na vasi. Ker ve, da ga drugače ne bi razumel, govori »gramatikalno«. Ampak kakšna italijanščina in s kakšno lahkoto! Pri nas bi mu človek večkrat najrajši še kaj dal, da bi ostal pri narečju. Saj ni zmerom sam kriv, ko pa dostikrat ne najde zveze med svojo osnovo in med tujimi elementi v izobraženi slovenščini. Tam sem videl, da so tudi v osnovni šoli šli iz narečja, brali tudi narečna besedila. Njih knjižni jezik je res rad na koturnih, ali to jim je po duhu. Kljub starosti pa ni v njem toliko muzejskega in eksotičnega duha in blaga.

Urednikova pripomba. Prvi del pričujočega tehtnega članka bo seveda zbudil hude ugovore pri struji, ki je nasprotnega mnenja. Prav, naj pride do razčiščevanja, to utegne biti stvari samo v prid. Vendar za dober del pišočih Slovencev lahko rečemo, da v rabi besed, kakor *dičiti*, *smel* in pod. še ne vidijo tako 'zaostalega pisanja', kakor misli avtor. Za *kras*, *krasen* in vsi

njuno rodovino to nikakor ne velja. Drugi del članka je bogat misli, ki terjajo natančnejše obravnave. Za to pot samo na kratko:

1. Dajalniških oblik *nji, ti* nihče ne preganja. Oklepaj v slovnici ne pomeni, da so manj vredne, marveč samo to, da se manj rabijo.

2. Opisni primerniki z *bolj* so v novi izdaji slovnice že dovoljeni, če gre za primere s posebnim poudarkom ali slogovno posebnostjo.

3. Ali naj bo prislovni primernik enak pridevniškemu: *dražje plačati*? Potemtakem tudi bližje, daljše, boljše, gladkejše, hujše, jačje, lažje, mečje, nižje, ožje, tanjše, težje, večje, manjše? Priznam, da nas večina tako govori, vendar doslej še nobena slovnica ni tega dopustila (Janežič, Levec, Breznik). Mar je naša oblika prislovnega primernika res samo po stari cerkveni slovenščini in ne že iz slovenske starine? Dejal bi, da ne. Dokler vprašanje ne bo razčiščeno v posebni razpravi, dotlej si noben slovničar ne bo upal spreminjati. Po ljudski govorici bi smeli terjati tudi velelnike na *-či* (peči, reči, teči), in vendar bi nas taka analogija zapeljala daleč od osnov knjižnega jezika.

4. Da so slovniška pravila o rabi pridevniške oblike ograja, ki daje piščočemu občutek varnosti, rad priznam in za to varnost je večina zelo hvaležna. Spričo moderne vokalne redukcije se določna in nedoločna oblika v večini narečij ne ločita več razen morda po naglasu. Ponekod je celo razločevanje med obema opešalo in je zmagala samo ena. Kako naj torej pišemo brez neke opore? Da stoji za kazalnimi zaimki določna oblika, ne more biti dvoma. To dokazuje ljudska raba s *ta* (ki po mojem ni germanizem; če je slovnice ne dovoljujejo, gre pač za togo tradicijo). Katera oblika stoji za svojilnim zaimkom, res ni tako gotovo. Vendar me avtorjev zgled *naš dober prijatelj* ni prepričal, ker gre v njem za prikrito povedno rabo. Prav tako mi je močno sumljivo *jej ta star kruh*. Jaz bi ga ne mogel izgovoriti *ta stâr*, ampak samo s poudarkom *ta stâr*, ki je neutajljivo znamenje določne oblike.

Za sklep še tole. Če je pri nas tolikšen prepad med narečnim in knjižnim govorom, pripisujem krivdo moderni vokalni redukciji, to se pravi slabitvi kratko poudarjenih in nepoudarjenih samoglasnikov *i* in *u*. Ta je za nas veliko večja nesreča, kakor se zavedamo. Razjedla nam je knjižno osnovo 16. stoletja. Kdor ne verjame, naj prisluhne belokranjskemu ali prleškemu kmetu, kadar se skušata 'izobraženo' izražati. Ker nimata tolikšne redukcije, kaj malo zaostajata za tistim italijanskim vaščanom. Potemtakem le ne gre samo za 'muzejskega in eksotičnega duha' v našem besedišču!

A. B.

Branko Berčič

V SLEDI ZA PRVIMI SLOVENSKIMI KNJIGAMI

Kdor hoče dandanes поблиže spoznati vznik in osnove slovenske besedne kulture, se najprej ustavi in zamisli ob dveh osnovnih vprašanjih. Prvič: Koliko del so napisali slovenski protestantski pisci, torej, kako obsežna je bila njihova literarna setev? In drugič: Koliko teh semen, knjig iz prvih petdesetih let slovenskega kulturnega ustvarjanja, se je ohranilo do današnjih dni in kje so? — Gre torej predvsem za obseg kulturne akcije slovenskih protestantov v drugi polovici 16. stoletja in za odnos do sadov njihovega dela v naslednjih obdobjih.

Po protireformacijski furiji, ki je divjala proti slovenskim protestantskim knjigam v začetku 17. stoletja, se je osem desetletij po izidu zadnjega protestantskega tiska zanje prvi zanimal pisec Slave vojvodine Kranjske, Janez Vajkard Valvasor. V večjem številu pa so pričela naša protestantika prihajati v razvid šele v 18. stoletju. Pot do njih je peljala